

PARIS, BUDAPEST

RÉNYI ÁGNES

Karády Viktor:

A társadalomtudományokról

Válogatott történeti szociológiai írások I.

Replika könyvek, 2020., 480 oldal, 3990 Ft

Karády Viktor, azaz Victor Karady egyike a nemzetközi és a hazai tudományos életben is legismertebb és legelismertebb magyar társadalomkutatóknak. Magyar emigránként keveseknek sikerült olyan jól integrálódniuk a francia, illetve a nemzetközi társadalomtudományok szövetébe, majd utóbb visszailleszkedniük a hazai tudományos közegbe, mint neki. Karády az európai társadalomtudomány legrangosabb kutatóhelyein és oktatási intézményeiben dolgozott: pályája kezdetétől nyugdíjba vonulásáig a francia állami kutatóhálózat, a CNRS kutatója volt, évtizedekig volt főmunkatársa a Raymond Aron, majd Pierre Bourdieu vezette Centre de Sociologie Européenne-nek. Tanított a Sorbonne-on, az École des Hautes Études en Sciences Sociales-on, az Oxfordi Egyetemen, 1992-től a CEU professzora, 1993-tól a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja, 2004-től a Wesley János Lelkészépző Főiskola mellett dolgozik tanácsadóként. Karády nagy tudományos presztízisének és sajátos köztes helyzetének köszönhetően már évtizedek óta fontos összekötő szerepet játszik a kelet-közép-európai és a nyugati tudományos élet között.

Karády életművét nem könnyű áttekinteni, nemcsak a művek nagy mennyisége, de a publikációk több nyelvtérületen és sokféle publikációs felületen, különféle tudományterületekhez tartozó folyóira-

tokban való szétszóródása miatt sem. A hatalmas szövegfolyamból kínál magyar nyelvű válogatást a *Replika* folyóirat 9 kötetesre tervezett életműsorozata.

Az életműsorozat első darabja, a 2020 őszen megjelent *A társadalomtudományokról* című kötet közép-pontjában közelebbről a francia, illetve a magyar társadalomtudományok története áll. A válogatott tanulmányok a szerző pályafutásának legkülönbözőbb időszakából származnak – 1972 és 2019 között születtek –, többségüket francia, magyar, illetve angol nyelven már kiadták. A szerző e kiadás céljaira az eredetileg megjelent szövegeket átdolgozta. Az utólagos átszerkesztés miatt a szövegeket nem tudjuk a maguk történeti kontextusában értelmezni, holott ez például a több évtizeddel ezelőtt keletkezett szövegek esetében különösen fontos volna.¹ Talán hasznos lett volna egy szerkesztői előszó is, amely tisztázná, hogy az életműsorozat milyen szerkesztői megfontolások alapján készült.²

A közel 500 oldalas, információkban rendkívül gazdag anyagot lehetetlen „ismertetni”, csak néhány, engem közelebből foglalkoztató kérdésre tudok kitérni.

A műfajánál fogva óhatatlanul személytelen tudománytörténeti tanulmánykötet egy minden öntöménézést kerülő, őszinte önéletrajzi visszatekintéssel indul. Karády leírja első párizsi diákéveinek elidegenítő élményeit, az idegennek szóló elutasítást, a befogadó közeg ridegségét. Rokonszenvesen ír Raymond Aronnal való találkozásáról, aki nyitottan, segítőkészen fordult a fiatal magyar menekült felé, és tudományos munkatársi állást ajánlott neki az akkor még az École Pratique des Hautes Études-ön belül működő Centre de Sociologie Européenne-ben. Az első években Karády egyszerre volt munkatársa Aronnak, az intézet alapítójának, valamint titkárának, Pierre Bourdieu-nek. Mindkettejüknek sokat köszönhet, de saját bevallása szerint Bourdieu jóval nagyobb intellektuális hatással volt tudományos munkájára, mint az emberileg hozzá közelebb álló Aron. Az ifjú Karády – aki angol irodalmi, szociológiai és demográfiai diplomával a zsebében, kezdő kutatóként nehezen talál magára – Bourdieu-től kivételes lehetőséget kap: rábizza Marcel Mauss műveinek sajtó alá rendezését az Éditions de Minuit-nél, amit sikeresen abszolvál. Pár évvel később ugyanitt publikálja Halbwachs *Classes sociales et morphologie* című művét, majd Durkheim írásainak (*Textes*) háromkötetes

1 ■ Zavaró például, hogy egy 1974-es előadás leírásának végén egy 2019-es kutatására hivatkozik a szerző (81. old.), vagy egy 1983-as szöveg eleje a „jelen kötetre” utal (127. old.), miközben ezek a szövegek nagyjából megegyeznek az eredeti verzióikkal – érdemi átdolgozás nem történt, nem tartalmaznak utalásokat az elmúlt évtizedek szakirodalmára stb.

2 ■ A nagyszabású vállalkozásra utal néhány megjegyzés a könyv előszavában, de csak a 38. oldalon, egy lábjegyzetből tudja meg az olvasó, hogy milyen további kötetek állnak előkészület alatt: „A tervezett sorozatnak a bennük lévő tanulmányok szempontjából már kész, de szövegjavításokat igénylő része a következő kötetekből áll össze a jelen kötet után: 2. Régi zsidóság; 3. Zsidógyűlölet és vézskorszak; 4. Zsidóság Magyarországon 1945 után; 5. Felekezetek és iskolázás Magyarországon; 6. A Nyugat vonzásában; 7. Kolozsvár iskolaváros; 8. Regionális művelődési és modernizációs egyenlőtlenségek a régi rendszerben.” (38. old.)

válogatását. Ezeknek a feladatoknak köszönhetően mélyed el a durkheimisták szövegeiben, és talál rá az intellektuális alkatának megfelelő kutatási irány(ok)-ra. Megkockáztatom, hogy későbbi kutatási témái közül több – például az európai zsidóság társadalomtörténete, a felekezeti egyenlőtlenségek az iskola-rendszerben, a francia egyetemi rendszer története stb. – visszavezethető erre a meghatározó élményre, a francia szociológiai iskola klasszikus szerzőivel való találkozásra. Valószínűleg Karády korábban már kialakult demográfiai érdeklődését is felerősíthette találkozása a durkheimisták társadalommorfológiai módszereivel.

Karády két mentora – akiknek monogramjai most békésen megférnek egymás mellett a kötet ajánlásában – minden tekintetben igen különböző gondolkodást és habitust képviselt. Karády tudományosan Bourdieu-höz, politikailag azonban Aronhoz állt közelebb, akihez hasonlóan ő is averzióval viseltette az 1968. májusi diáklázadással szemben. Hitelesen számol be arról, hogyan fordult szembe a „Bourdieu-kör” tagjaival, akik a májusi napok felfokozott hangulatában a jobboldali Aron ellen gyűjtöttek aláírásokat. Az Aronnal való szakítás után Bourdieu mégis maga mellett tartotta Karádyt, amit a szerző azzal magyaráz, hogy „legbelül Bourdieu megértette, hogy – intellektuálisan – az ő köréhez tartozom” (27. old.).

Az önállósult Bourdieu-intézetben a mester és tanítványai között is folyamatosak voltak a személyes konfliktusok (20. old.), az évtizedek során Bourdieu legközelebbi munkatársai közül is sokan elhagyták az intézetet. Karády – aki egy rövid időt Luc Boltanski intézetében töltött, majd visszatért Bourdieu mellé – voltaképpen a leglojálisabbak közé sorolható. Ezt azzal magyarázza, hogy Bourdieu-höz való viszonya nélkülözöte azt a sajátos érzelmi túlfűtöttséget, amely a legtöbb tanítványra jellemző volt, talán éppen ezért nem is tagadta meg soha mestert. Miközben nagyon sokat köszönhet a bourdieui szociológiának – és persze a bourdieui szociológia is az ő munkásságának –, meg tudta őrizni autonómiáját, ki tudta alakítani sajátos, senki máséval össze nem téveszthető kutatói arculatát. A magyar emigránsként hátrányos helyzetből induló Karády tökéletesen akkulturálódott a frankofón tudomány

közegbe, a szakmai elvárásoknak kiválóan megfelelt,³ mindazonáltal előkelő távolságot tartott az intézet „törzsgárdájától”. A történetnek persze itt nincs vége, Karády beszámol kutatói pályájának további alakulásáról, témái diverzifikálásáról, „magyar fordulatáról”, illetve azokról a gigantikus hazai és nemzetközi kutatásokról, amelyeket többnyire ő maga kezdeményezett, és amelyekben a mai napig aktívan részt vesz.

A tanulmánykötet négy lazán értelmezett tematikus blokkjának 17 tanulmányából 9 foglalkozik a francia szociológia első évtizedeivel, a továbbiakban én ezekre koncentrálok. Ezek az írások Karády munkásságának korai szakaszában születtek – 1974-ből származik az első, és 1988-ból az utolsó szöveg⁴ –, és egy speciális szociológiai történeti szakterület, az ún. „Durkheimian studies” körébe sorolhatók. Karády a hatvanas évek végétől úttörő szerepet játszott ezen kutatások inspirálásában, mindenekelőtt Mauss, Halbwachs és Durkheim írásainak összegyűjtésével és sajtó alá rendezésével. A francia szociológiai iskola történetének feltárása a hatvanas években indult el. Már ekkor több munkát szentelt a Durkheim-iskolának az amerikai Terry N. Clark⁵ és Robert L. Geiger,⁶ vagy a brit Steven Lukes,⁷ akinek 1973-ban megjelent Durkheim-életrajza⁸ máig a legérvényesebb e témában. Fontos szerepet játszott Philippe Besnard is, aki Karády itt közölt tanulmányaival nagyjából egy időben hasonló kérdésekkel is foglalkozott,⁹ valamint a *Revue française de sociologie*-ban több különszámot és több összefoglaló kötetet is szerkesztett a francia szociológia történetéről.¹⁰ Karádynak a témával foglalkozó írásait tehát a „durkheimológia” korai évtizedeinek kontextusában kell értelmezni.

Karády – első mentorával, Raymond Aronnal¹¹ ellentétben – nem elmélet- vagy dogmatörténetet művel, nem a tudománytermelés immanens mozgásaira fókuszál. Elsősorban nem a tudás, hanem az intézményes siker létrejöttének tényezői érdeklik, az elméleti kérdések ennek alárendelve említődnek meg. Apróbb, specifikusabb, inkább csak a szociológiai-történeteszeket foglalkoztató kérdésekre, elsősorban a durkheimi vállalkozás sikerének (illetve az egyetem esetén „felsikerének”) strukturális és személyi feltételeire kerül a fókusz. Karádyt elsősorban az érdekli,

3 ■ Az intézeten belüli szakmai elismertségét talán a legjobban az mutatja, hogy Bourdieu után ő publikálta a legtöbb írást folyóiratokban, az *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*-ban.

4 ■ Egy kivétellel, a Mauss-kötet utószava 2000-es.

5 ■ Terry Nichols Clark: Emile Durkheim and the Institutionalization of Sociology in the French University System. *European Journal of Sociology*, 9 (1968), 1. szám, 36–71. old.; uő: The Structure and Functions of a Research Institute: The Année sociologique. *European Journal of Sociology*, 9 (1968), 1. szám, 72–91. old.; uő: *Prophets and Patrons*. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1973.

6 ■ Robert Lewis Geiger: The Institutionalization of Sociological Paradigms: Three examples from early French

sociology. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 11 (1975), 235–245. old.; uő: *The Development of French Sociology, 1871–1905*. University of Michigan Press, Ann Arbor, 1972.

7 ■ Steven Lukes: Alienation and Anomie. In: Peter Laslett – Walter G. Runciman (eds.): *Philosophy, Politics and Society*. Third Series: A Collection. Blackwell, Oxford, 1967.; uő: Marcel Mauss. In: David L. Sills (ed.): *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Collier Macmillan & Free Press, New York, 1968. 10. köt. 78–82. old.; uő: Durkheim's individualism and the intellectuals. *Political Studies*, 17 (1969), 1. szám, 14–19. old.

8 ■ Steven Lukes: *Émile Durkheim: His Life and Work. A Historical and Critical Study*. Allen Lane, London, 1973.

hogy milyen külső társadalmi, politikai, ideológiai tényezők segítették, illetve korlátozták a szociológia – illetve az etnológia – tudományos intézményesülését, illetve milyen szellemi teljesítményeknek és tudománystratégiai döntéseknek köszönhető a durkheimisták nagy tudományos sikere, és – relatíve szerény – eredményük az egyetemi pozíciók elfoglalásában. Mondanunk sem kell, hogy Karády a durkheimisták tevékenységét a bourdieu-i szociológia, elsősorban a mezőelmélet jegyében vizsgálja.¹²

A kötet durkheimistákkal foglalkozó tanulmányainak első csoportja a francia szociológia intézményesülésével, a második pedig a szociológia és az etnológia közötti kapcsolatokkal foglalkozik.

A durkheimistáknak az egyetemre behatolását bemutató írások változatok egy témára, ezért rengeteg köztük az átfedés.

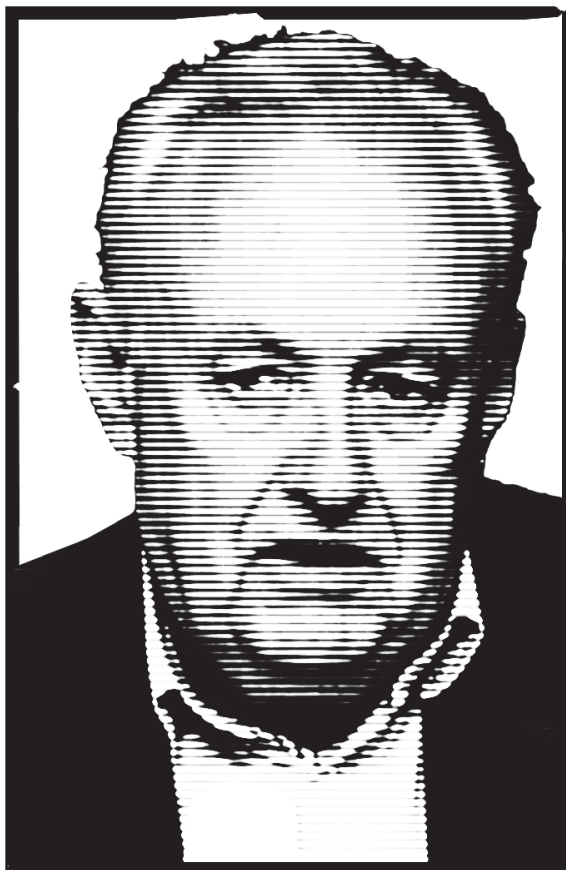
Az első szövegben (*A durkheimianusok az egyetemi oktatásban*) Karády a durkheimi szociológiát a francia társadalom válságára adott szélesebb „szellemi reakció” részeként értelmezi (129. old.). Noha a durkheimisták igyekeztek tudományos tevékenységüket közéleti állásfoglalásaiktól elválasztani, a társadalom-integráció kérdésének és a normatív struktúráknak szánt kiemelt figyelem mintegy a korszak eleve nébe vágott, és segítette az eligazodást a polgárháború szélére sodort országban (130. old.). Karády itt megemlíti néhány fontosabb durkheimi fogalmat (anómia, kollektív tudat, szent/profán stb.), de azt már nem tárgyalja, hogy ezek

átmentek-e, és ha igen, hogyan a tudományon kívüli, szélesebb nyilvánosság diskurzusaiba.¹³

A csoport sikerének zálogát Karády mindenekelőtt a körhöz tartozók magas szintű képzettségében és tudományos teljesítményében, valamint tudatos egyetemi stratégiájában látja (132. old.). A durkheimistákról elsősorban mint kollektív vállalkozásról beszél, a csoport tagjainak közös jellemzőire figyel. Folyóiratukon, az *Année Sociologique*-on keresztül

toborozták új munkatársait, akikkel szemben magas elvárásokat támasztottak. Sokan kerültek ki közülük az École Normale Supérieure-ből, többségükben filozófusi vagy egyéb bölcsészdiplomával rendelkeztek, és pályájuk építésében tudatosan törekedtek az intézményes tőkék maximalizálására. Karády felvázolja a durkheimisták tipikus karriermintáját is: ehhez tartozott például a középiskolai tanári versenyvizsga (az *agrégation*), az oktatás egy párizsi középiskolában vagy egy vidéki egyetemen, egy vagy több nyugat-európai ösztöndíj, a tudatos publikációs stratégia stb. (133. old.). Nagyon jó Karádynak az a meglátása, hogy az *Année Sociologique* szisztematikus nemzetközi recenziós tevékenysége, amely kritikai áttekintést adott a szociológia és a vele rokon tudományok fontos publikációiról, „belépést és tekintélyt” biztosított az

induló szociológiai diszciplinának és a kezdő durkheimistáknak a „társadalomtudományokkal foglalkozó korabeli vitákban” (139–140. old.). A tanulmány részletesen tárgyalja a durkheimistáknak az egyete-

9 ■ Philippe Besnard: La formation de l'équipe de l'Année sociologique. *Revue française de sociologie*, 20 (1979), 1. szám, 7–48. old.; uő: Durkheim, les durkheimiens et le Collège de France, *Études durkheimiennes*, 3 (1979), 4–7. old.

10 ■ *À propos de Durkheim*. Numéro spécial de la *Revue française de sociologie*, 17 (1976), 2. szám; *Les durkheimiens*. Numéro spécial de la *Revue française de sociologie*, 20 (1979), 1. szám; *Sociologies françaises au tournant du siècle. Les concurrents du groupe durkheimien*. Numéro spécial de la *Revue française de sociologie*, 22 (1981), 3. szám; Philippe Besnard: *The sociological domain. The Durkheimians and the founding of French sociology*. Cambridge University Press – Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, Cambridge – New York – Melbourne – Paris, 1983.; *La sociologie en France dans*

l'entre-deux-guerres. Numéro spécial de la *Revue française de sociologie*, 26 (1985), 3. szám.

11 ■ Raymond Aron: *Les étapes de la pensée sociologique*. Gallimard, Paris, 1967.

12 ■ Bourdieu szerint a magasan differenciált társadalmak relatíve autonóm társadalmi mikrokozmoszokból, „mezőkből” épülnek fel. A „mezők” objektív struktúrák erőterei, melyek adott, specifikus terek köré szerveződnek. Minden mezőre egy specifikus tőke- és hatalommegosztás jellemző. Lásd: Pierre Bourdieu: A mezők logikája. In: Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter (szerk.): *Olvasókönyv a szociológia történetéhez*. II. köt. Új Mandátum, Bp., 2000. 418–430. old.

13 ■ Karády itt nem foglalkozik „a durkheimi szociológia társadalmi legitimitásának” kérdésével (250. old.).

mek bölcsészkarain kifejtett aktív lobbitevékenységét is, a filozófia és az új társadalomtudományok irányában tett diplomáciai erőfeszítéseit.

Az *induló francia szociológia tudományszerkezete* című tanulmányban Karády a francia szociológia első évtizedeit vizsgálva három – lazán körvonalazott – „szociológiai miliőt” különböztet meg: a durkheimistákat (és a velük „rokonnak” tekintett csoportosulásokat), a Le Play-iskolát, és egy vegyes – társadalomstatisztikusokból, közgazdászokból, társadalomhygiénikusokból, gyakran állami hivatalnokokból álló – konglomerátumot különít el egymástól. Az elemzés a három közeget az egyes csoportokhoz tartozók diplomái, társadalmi származása, szocioprofessionális hovatartozása, a csoport tudományfelfogása, szellemi hagyományai, politikai rokonszenvi stb. alapján jellemzi. Ezt a tagolást útközszetnei lehetne más szociológiatörténészek álláspontjával, akik máshol látják a csoporthatárokat, máshogy csoportosítják a szereplőket, illetve eltérő jelentőséget tulajdonítanak nekik, de most erre nem vállalkozunk. Karády végül a hármast felosztást két csoport szembenállására egyszerűsíti le; arra a következtetésre jut, hogy szemben a magasabb társadalmi származású, az establishmenthez tartozó jogászokkal, közgazdászokkal, teológusokkal stb. (az „örökösökkel”), a zömmel bölcsész értelmiségiekből álló, alacsonyabb társadalmi származású „öszöndíjasoknak”, a durkheimistáknak sikerült a szociológiában átvenni a szellemi irányítást.

Ez a tanulmány is beszámol arról, hogy ez a siker mennyiben tekinthető részlegesnek, vagy ahogy a következő szöveg tárgyalja, „felsikernek”. Ugyanis, noha a durkheimisták közül többeknek sikerült egyetemi oktatói álláshoz jutniuk, a szociológiának diszciplínaként csak az egyetemi intézmény peremén sikerült megkapaszkodnia. A durkheimisták tehát bekerültek az oktatási rendszer „uralkodó csoportjába”, de annak csak „egyik alávettett frakcióját alkották” (167. old.).

A *Durkheim, a társadalomtudományok és a francia egyetemi rendszer: egy felsiker mérlege* című tanulmány visszatér a már tárgyalt ellentmondásra, hogy miközben a durkheimisták számára a külső feltételek kedvezők voltak (pl. kormányzati és társadalmi hátszéllel rendelkeztek), és miközben a XX. század első évtizedeiben egyedülálló szellemi sikereket értek el, mindezt „az egyetem falai között csak korlátozottan sikerült aprópénzre váltani” (231. old.). Itt ismét hangsúlyosan szó esik a szociológia és a filozófia bonyolult viszonyáról. Karády szerint Durkheim elsősorban az igen tekintélyes filozófia támogatására számított a szociológia egyetemi intézményesítésében; igyekezett „kölcsonősen kiegészítő viszonyt” kialakítani képviselőivel, hogy profitáljon „a filozófia uralkodó helyzetéből”, de „végül céljával ellentétes eredményt ért el. Az egyetemeken a szociológia ugyanis sokáig szinte teljes mértékben a filozófus képzettségű oktatók kiváltsága maradt. Többek

között erről tanúskodik, hogy egészen az 1960-as évekig a szociológiai vagy ahhoz közel álló tanszékek vezetői mind filozófus végzettségűek voltak...” (232. old.) Ezt az adatot másfelől maga Karády is sikerként értelmezi, amennyiben a teoretikus szintézis előjogáért való versenyben a szociológiának sikerült magát a filozófia mellé felküzdenie, így magához tudta vonzani a nála nagyobb tekintélynek örvendő filozófia művelőinek egy részét.¹⁴

A következő – *A durkheimianusok stratégiái a szociológia egyetemi intézményesülésére* című – írás is ugyanezeket a kérdéseket taglalja. Karády ezúttal is közelről vizsgálja a durkheimisták törekvéseit az egyetemi legitimitás megszerzésére, például a kurzusok tematikus megújítása révén, a szociológia iránti egyetemi kereslet ösztönzésével, a potenciális szövetségesekkel való kapcsolatok ápolásával stb. Beszámol arról is, hogy néha tudományos meggyőződésük szabott határt az egyetemi terjeszkedésnek – például a jogi karokra való bejutásnak (254. old.). Karády itt is elválasztja egymástól az intézményi térfoglalás és a tudományos elismerés kérdését. Utóbbi megszerzésében szerinte négy körülmény játszott szerepet: a külföldi, elsősorban német tudományossággal, illetve a többi társadalomtudománnyal kialakított kapcsolatok, a folyóirat, az *Année Sociologique* publicitása és a specifikus szociológiai módszertan meggyőző bemutatása.

Ezekben az írásokban tehát állandóan visszatér az az ellentmondás, ami a durkheimisták tudományos dominanciája és egyetemi felsikere között feszül. Az olvasóban ezért felvetődik az a kérdés, hogy vajon egyáltalán releváns-e a szociológia egyetemi intézményesülésének témájára koncentrálni a korai francia szociológia bemutatásában. Sébastien Mosbah-Natanson például erre a következtetésre jut: „A szociológia történetének megírása során nem elégedhetünk meg a szociológia egyetemi intézményesülésére összpontosító történettel, ahogyan azt a francia szociológia születésének első történészei, mint Terry N. Clark vagy akár Victor Karády (Clark, 1973; Karády, 1976; Karády, 1979) akarták.”¹⁵ A

14 ■ Lásd 256. old.: „A diszciplínák közötti erőviszonyok jól tetten érhetőek abban, hogy a szociológia mennyivel erősebb vonzó hatást tudott kifejteni a válságban lévő tanulmányterülethez kötődő fiatal filozófusokra, akiket a szociológia egy új és nagy presztízsű karrier lehetőségével kecsegtetett (sőt ehhez még radikális pályamódosításra sem volt szükségük), mint a történelem- és földrajztudósokra, akik számára a saját, emelkedő pályán lévő szakirányok már kijelölték karrierlehetőségeik útját.”

15 ■ Sébastien Mosbah-Natanson: *Une sociologie historique de (toute?) la sociologie française depuis 1800. Revue d'histoire des sciences humaines* (2017), online since 22 March 2019, <http://journals.openedition.org/rhsh/677>

16 ■ „A szociológia identitásproblémáit semmi sem világítja meg jobban, mint a szociológia intézménytörténete, noha éppen ez az, ami számos standard szociológiatörténetből vagy szociológiatörténeti-elméleti reflexióból hiányzik. E téren számos kiváló munka született. En itt első helyen Karády Viktor írásait emelném ki.” (Némedi Dénes: *Minek a történet? Replika*, 23–24, 173–181. old.)

17 ■ Johan Heilbron: *French Sociology*. Cornell University Press, Ithaca, 2015. 136. old.

szerző szerint a francia szociológia fejlődésében az egyetem nem játszott döntő szerepet, az lényegében az egyetemen kívül fejlődött egészen napjainkig. Mások, mint például Némedi Dénes¹⁶ vagy Johan Heilbron, fontosnak tartják a szociológia egyetemi intézményesülésének vizsgálatát, bár utóbbi is konstatálja, hogy a durkheimisták csoportján belül a kutatók és az egyetemi tanárok eltérő irányokban mozogtak, és a nagy tudományos teljesítmények az egyetemen, sőt a szociológián kívül dolgozó kutatók nevéhez fűződtek.¹⁷

A durkheimista témakörhöz tartozik még a kötet harmadik blokkjának első négy tanulmánya is. Ezek közül három – *A tudományos legitimitás kérdése a francia etnológia induló fázisában; A francia etnológia és a durkheimiánus áttörés; Durkheim és az egyetemi etnológia kezdetei* – közvetlenül a szociológia és az etnológia kapcsolatát taglalja, és a Mauss munkásságát remekül összegző kis szöveg – *Mauss, az örökös és az iskolaalapító*¹⁸ – is részben erről szól. Ahogy az előző, a durkheimisták és az egyetem viszonyát boncolgató tanulmányok, ezek a szövegek is sok tekintetben átfedik egymást.

Karády szerint a francia etnológia a többi új társadalomtudományhoz viszonyítva és nemzetközi perspektívában is megkésett volt, bár a fizikai antropológiának, az evolucionizmusnak és az orientalisztikának is erős hagyományai voltak Franciaországban. A francia etnológia kibontakozását elsősorban a napóleoni egyetemen uralkodó, ún. „literátus paradigma”¹⁹ és a francia akadémiai közeg etnocentrizmusa nehezítette. A „vadakkal” való foglalkozást sokáig nem tekintették legitim tudományos tevékenységnek. Az etnológia tudományos legitimitációjában és az egyetemi oktatásba integrálásában döntő szerepet játszottak a durkheimisták, akik elméleti munkáikban nagy hangsúlyt fektettek a különböző társadalmi jelenségek eredetére, előtörténetére, ezért szisztematikusan használtak etnológiai adatokat. Durkheimet már első nagy elméleti kísérletében, *A társadalmi munkamegosztásról* című művében foglalkoztatta az archaikus társadalom problémája – ame-

lyet álláspontja szerint a vallásos tartalmú kollektív tudat integrál –, de 1895 után érdeklődésének középpontjába a vallás került. Noha kezdetben Durkheim fenntartásokat fogalmazott meg az etnológiai megfigyelés módszerével kapcsolatosan, a vallásszociológiai kérdésfeltevések őt és tanítványait is óhatatlanul az etnológiai olvasmányok, kutatások felé terelték. Az *Année Sociologique* recenzióinak mintegy harmadát a vallási témájú írások tették ki, és a durkheimisták közül néhányan „különféle társadalomtudományi, vallástörténeti (stb.) fedőnevek alatt hozzáfogtak az etnológia egyetemi oktatásához” (302. old.). A francia szociológiai iskola tehát magasröptű elméleti kontextusba emelte és ezzel felértékelte az etnológiai ismereteket és forrásukat is, a terepmunkát. Már jóval Durkheim halála után, 1925-ben alakult meg a Párizsi Egyetem Etnológiai Intézete,²⁰ ahol meglepő módon a szobatudós Mauss tanította a leíró etnográfia (305. old.).

Karády a francia szociológia és etnológia közös kalandjának leírásában többször is foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy Durkheim társadalomelméletében miért vált intellektuálisan szükségessé az etnográfiai adatok felhasználása. Karády itt többek között arra *A Szociológiai módszer szabályaiban* már megfogalmazott durkheimi elvre utal, miszerint a szociológiai vizsgálatnak összehasonlító és genetikus módon kell eljárnia, a bonyolultabb társadalmakat mindig az egyszerűbbekkel összevetve kell elemeznie (310. old.).²¹ Természetesen Durkheim második korszakának vallásszociológiája is döntően etnológiai forrásokból táplálkozott. Karády arra a talán inkább taktikai megfontolásra is utal, hogy a távoli, „primitív” társadalmak semlegesnek, érdek nélkülinek tűnő vizsgálata egyfajta kerülőút is lehetett, ami a durkheimisták számára a feszült francia ideológiai viszonyok közepette megkönnyítette a vallásról való kritikai diskurzust. Az etnológia intenzív szociológiai felhasználását az is lehetővé tette, hogy az akadémiai mezőben még gyenge lábakon álló diszciplína nem tudta megvédeni magát a durkheimisták behatolásával szemben, mint az erősebb „klasszikus diszciplínák” (314. old.). Érdekes, hogy az etnológiát Mauss is tulajdonképpen a szociológia segédtudományként értelmezte: „Szociológusokra és etnográfusokra is szükség van. Az előbbieket értelmezést nyújtanak, míg az utóbbiak információkat szolgáltatnak.” (318. old., 26. l.)

Mindezek ellenére a szociológia és az etnológia kölcsönösen egymás hasznára vált: a durkheimisták elősegítették az etnológia professzionalizációját Franciaországban, és viszont, az archaikus társadalmak empirikus etnológiai leírása inspirálta azokat az elméleti szociológiai műveket, amelyek a francia szociológiai iskolának a legnagyobb elismerést szereztek (321. old.).

Ahogy az eddigiekből már kiderülhetett, a „durkheimológián” belül Karády szövegeinek speciális helyét elsősorban az intézménytörténeti megközelítés

18 ■ Eredetileg a *Szociológia és antropológia* magyar kiadásának utószavaként jelent meg. Lásd: Marcel Mauss: *Szociológia és antropológia*. Osiris, Bp., 2000. 537–553. old.

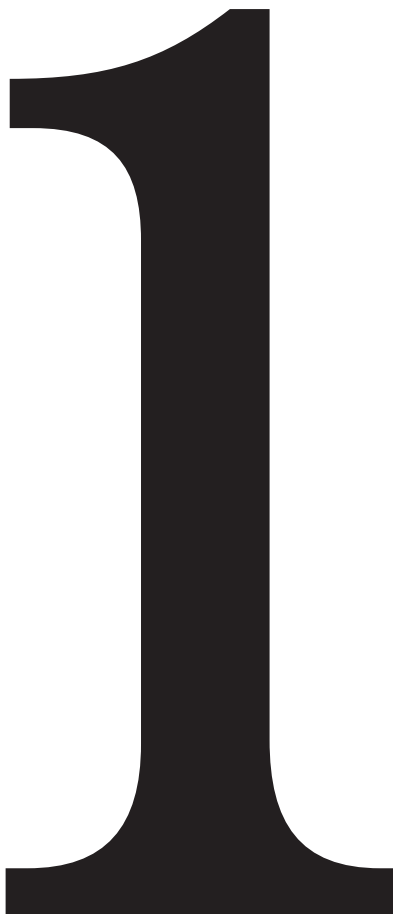
19 ■ A paradigma szó ebben az összefüggésben nem szerencsés. Karády lényegében egy skolasztikus, az írott szövegekre koncentráló, az elméletet a gyakorlattal szemben felértékelő akadémiai hagyományra gondol: „Ami a módszereket illeti, a literátus hagyomány csak a könyvekhez kötődő tudományos gyakorlatot fogadta el; csak a szöveget magát engedélyezte tanulmányozni, vagy legfeljebb olyan típusú dokumentumokat – emlékműveket, töredékeket, ikonokat –, amelyeken volt valami »olvasnivaló.«” (289. old.)

20 ■ Az intézet neve két különböző formában fordítódott le.

21 ■ Némedi szerint evolucionista fókuszálás az eredetre „magyarázza, hogy [Durkheim] szociológiájának mai értelemben vett etnológiai irányú fordulata miért nem vezetett ahhoz, hogy tudományrendszerében az etnológiának helyet szorított volna. A genetikus magyarázat elve miatt szociológia és etnológia között érdemben nem lehetett különbség.” (Némedi Dénes: *Durkheim*. Aron, Bp., 1996. 203. old.)

Tisztelt Olvasónk!

*2022-ben ismét
személyi jövedelemadójának*

SZÁZALÉKÁVAL

*támogathatja a
Budapesti Könyvszemle
megjelenését.*

*A Budapesti Könyvszemle Alapítvány
adószáma:*

19008044-1-43

jelöli ki. De szót kell ejtenünk Karády sajátos tudományos stílusáról, írásmódjáról is, amely szövegeit összetéveszthetetlené teszi mások hasonló kérdésekkel foglalkozó tanulmányaival.

Karády komolyan veszi azt a bourdieu-i intenciót, hogy a szociológiai elemzésben a mező egészének ismerete szükséges ahhoz, hogy el tudjuk helyezni benne az egyes aktorokat, illetve értelmezni tudjuk stratégiai lépéseiket, befektetéseiket, mozgásukat. Ebből következően Karády leírásai a szó átvitt és szoros értelmében is kimerítőek; a rengeteg információ, a sok részmegfigyelés között nem mindig könnyű megtalálni az igazán lényeges állításokat. Az apróletes adatelemzés nehézkes elméleti körítéssel párosul, és csak néha találkozunk üdítő történetmeséléssel, ami közelebb hozza az olvasóhoz az amúgy száraz tényeket. A kötet a hasonló témájú írások közötti sok átfedés miatt is nehezen fogyasztható. Ugyanakkor ezek az írások publikálásuk idején sok új információval szolgáltak, ezért a szociológiatörténészek nagy becsben tartották és ma is gyakran idézik őket.

A szövegek fordítása meglehetősen egyenetlen színvonalú, sok a gallicizmus, illetve a sutának tűnő magyarítás (témavilág, önkör, önsúly, önszervezett, különtudat stb.), remélhetőleg a további kötetek szöveggondozása alaposabb lesz. □